

Summary

Penkovskaya A. V. Towards the Issue of the Generic Object of Crimes. — Article.

The article is devoted to analysis of the generic objects of crimes in general aspect and in connection with particular kinds of crimes.

Keywords: kinds of objects of crimes, general, generic, immediate objects of crimes.

УДК 343.23

Л. М. Пілявська

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПРИЧЕТНОСТІ ДО ЗЛОЧИНУ В ТЕОРІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Стосовно причетності до злочину тривалий час залишалось коло невизначених питань, наприклад, чи є даний інститут самостійним в науці кримінального права, проблемним залишається і відмежування від співучасті у вчиненні злочину. Науковці дотримуються різних точок зору. Процес формування інституту причетності до злочину продовжується досить тривалий час. Незважаючи на те, що за останні десятиліття здійснено чимало досліджень, присвячених проблемам причетності до злочину, в теорії і сьогодні спостерігаємо розбіжність думок з цього приводу та різні підходи авторів до поняття співучасті та причетності. Загалом часто стикаємось з тим, що причетність до злочину не відділяється від співучасті та не надається самостійного місця даному інституту в доктрині кримінального права.

Дослідженням цієї проблематики займалися такі вчені, як Б. С. Утевський, Н. А. Мирошніченко, А. А. Піонтковський, Я. Остапик, М. К. Гнетнев, М. І. Бажанов, О. Лемешко, Е. В. Пономаренко, Н. С. Косякова, Н. П. Берестовий, А. В. Зарубин, В. Г. Трифонов, А. А. Васильєв та інші.

Кримінально-правовий інститут співучасті являється частиною всієї системи норм кримінального права. Перше значення інституту співучасті заключається в тому, що за допомогою його норм втілюється задача права в цілому по захисту прав та свобод людини і громадянина, інтересів суспільства та держави. Друге значення вказаного інституту проявляється в нормах, які містять в собі соціальне обґрунтування притягнення до відповідальності не тільки осіб, що виконують дії, що включають ознаки злочину, а й дії інших осіб, які безпосередньо не приймають участі у вчиненні злочину, а лише виконують роль організатора, підбурювача та ін. За допомогою кримінально-правових норм, що складають інститут співучасті, можна встановити юридичну основу кримінальної відповідальності та правильної кваліфікації за спільну злочинну діяльність — це є третє значення інституту співучасті [1, 7].

Злочин же в свою чергу, як зазначає А. П. Козлов, відносно законодавства визначається як винне вчинення суспільно небезпечного діяння. При цьому відразу виникає питання — чи входить в структуру діяння винність, вина? Сьогодні

співвідношення поняття винності та діяння урегульоване законодавцем з традиційним розподілом на суб'єктивну та об'єктивну сторону злочину. Вказується, що злочин необхідно визначати тільки з позиції його суті. При цьому увага акцентується на те, що діяння та злочин не є синонімами, оскільки діяння як таке представляє собою елемент злочину, а не його ознак [2, 170–171].

Н. С. Таганцев, обґрунтовуючи відмінність причетності від співучасті, зазначав, що причетність не можна вважати ані участю, ані особливою формою співвинності: не можна вкласти у те, що вже відбулось та існує, причетні не об'єднуються з учасниками ані волею, ані діяльністю. Досліджуючи інститут причетності, він підкреслював, що всі типи причетних мають свої загальні риси, поза рисами загальних категорій. Серед ознак причетності професор називав такі важливі ознаки, як те, що причетність передбачає наявність іншого злочинного діяння, наявність суб'єктивної сторони злочину у формі умислу — будь-який причетний повинен діяти умисно, розуміючи важливість свого вчинку і бажаючи чи допускаючи його. Це положення було висунуте тоді, коли точилася дискусія, чи може сама співучасть у злочині вчинятись лише умисно, чи також й необережно [3, 790].

Б. С. Утевський, відстоюючи самостійність інституту причетності, заперечував можливість відмежування її від співучасті через визначення поняття причетності. Свою точку зору він обґрунтовував тим, що поняття причетності не є чітким, оскільки діяльність стосовно злочину — це діяльність, пов'язана зі злочинном, а також діяльність суду, прокуратури, органів розслідування та адвокатури [4, 161].

Відповідно до концепції Б. С. Утевського за основу розмежування причетності та співучасті береться часовий критерій: діяння, скоєні до вчинення злочину, він відносив до співучасті, а після вчинення — до причетності. З огляду на це автор виокремлював два види співучасті: співучасть у вчиненні злочину (коли наявна співучасть у злочинному діянні) та співучасть у приховуванні злочину — причетність до злочину. Відмінність між ними полягає в тому, що співучасть у приховуванні злочину — це участь у діяльності злочинця, яка не є караною, оскільки кримінальний закон не карає злочинця за приховування. Караною діяльність причетної особи буде лише у випадках, спеціально встановлених законом [4, 162].

Як зазначає Н. А. Мирошниченко, чинний Кримінальний кодекс України не закріплює поняття причетності до злочину, однак в ч. 6, 7 ст. 27 КК України звертається увага на те, що заздалегідь не обіцяне приховування та недонесення співучастю не являються. В теорії кримінального права виділені такі види причетності, як заздалегідь не обіцяне приховування, недонесення та потурання. Уявляється, що інститут причетності необхідний, оскільки виникають спірні ситуації чи признавати осіб співучасниками того чи іншого злочину, чи не признавати. Також представляється, що інститут причетності до злочину повинен бути закріплений в розділі VI Загальної частини Кримінального кодексу із зазначенням видів причетності [5, 352–353].

А. А. Піонтковський у своїх працях зазначав, що діяльність, яка пов'язана

зі скоєнням злочину, але не являється сприяттям йому, називається причетністю до злочину [6, 590].

Були спроби взагалі відмовитись від причетності до злочину. Дана позиція посягалась тим, що злочинна діяльність особи не вичерпується лише в тому сенсі як вона зображена у відповідному складі злочину, а продовжується далі у формі використання плодів злочину, реалізації предметів, здобутих злочинним шляхом, і продовжується до моменту досягнення кінцевої цілі всієї суспільно небезпечної діяльності конкретної особи. Тому прояви причетності до злочину варто розглядати як співучасть у вчиненні злочину. Також А. Вишинський висловлювався проти визнання причетності як самостійного інституту. Заперечення базується в основному на тому, що за критерій відмежування співучасті та причетності береться одна або декілька ознак причетності і на їх підставі мотивується відсутність інституту причетності. При цьому ігноруються в сукупності ознаки, які властиві всім суспільно небезпечним діям, що становлять причетність до злочину [7, 396].

М. К. Гнетнев сформулював власну дефініцію причетності до злочину — це кримінально каране діяння, яке виникає тільки у зв'язку зі вчиненням або вчинюваним злочином, за умови відсутності причинневого та винного зв'язку з цим злочином [8, 34].

У кримінально-правовому сенсі причетність до злочину — це навмисні заздалегідь не обіцяні суспільно небезпечні діяння (дія або бездіяльність), що безпосередньо не є участю у вчиненні основного злочину осіб, які посягають на інтереси державної влади і пов'язані з приховуванням основного злочину від правосуддя або з неприйняттям заходів з його попередження.

На підставі праць науковців, чинного кримінального законодавства та практики застосування вказаних норм можливим є встановлення ознак діянь, які становлять собою причетність, поняття досліджуваного інституту, перелік видів причетності. Не завжди автори дотримувалися послідовності дослідження і як об'єкт дослідження обирали лише будь-який вид причетності, не аналізуючи його в контексті, а лише як злочин, передбачений Особливою частиною Кримінального кодексу. Були також спроби вилучити потурання з видів причетності, мотивуючи тим, що зв'язок між потуранням та головним злочином не має кримінально-правового зв'язку. При цьому не враховувалось, що коли сам законодавець передбачає відповідальність за неперешкодження вчиненню іншого злочину, вказаний зв'язок мусить мати кримінально-правовий характер.

Кримінальний кодекс України, прийнятий 5 квітня 2001 року, містить норми, які регулюють окремі питання інституту причетності до злочину в кримінальному праві України. Діяльність, яка утворює причетність до вчиненого іншою особою (іншими особами) злочину, хоча і має певний зв'язок із таким злочином, однак вона:

- не є складовою частиною об'єктивної сторони цього злочину;
- причиннево (із необхідністю) не обумовлює його злочинний результат;
- не утворює єдності наміру особи, яка вчинила злочин, і особи, яка причетна до його вчинення.

Суспільна небезпека причетності до злочину обумовлюється тим, що вона створює умови для вчинення злочинів, нейтралізує діяльність суду, органів досудового слідства та дізнання зі своєчасного виявлення, припинення та розкриття злочинів.

Під причетністю в теорії кримінального права прийнято розуміти умисну діяльність, пов'язану із закінченим злочином або діями, які утворюють незакінчений злочин. Причетність посягає на відносини у сфері попередження і розкриття злочинів. Небезпечність осіб, причетних до злочину, полягає в тому, що, потураючи його здійсненню або допомагаючи злочинцеві в прихованні злочину, ці особи нейтралізують діяльність правоохоронних органів у розкритті злочину. На відміну від співучасті діяльність осіб, причетних до злочину, не перебуває у причинному зв'язку із вчиненням злочину, не зумовлює діяльність виконавця і настання суспільно небезпечного наслідку.

На особливий характер причетності вказував М. І. Бажанов. Вчений дотримувався думки, що причетність до злочину є наступним злочином після основного, тобто об'єктом посягання в даному випадку виступають суспільні відносини у сфері попередження і припинення злочинів [9, 12].

Дану точку зору підтримує О. Лемешко, який визначає причетність до злочину як групу наступних злочинів, що посягають на суспільні відносини у галузі попередження та припинення злочинів, умисно вчинюваних особою, яка достовірно знає про обставини вчинення попереднього, як правило, тяжкого або особливо тяжкого основного злочину [10, 186].

О. В. Пономаренко формулює нове в теорії кримінального права визначення «злочинна причетність» — це умисні діяння, що створюють загрозу заподіяння шкоди діяльності органів дізнання, попереднього розслідування, суду в частині здійснення ними кримінально-процесуального переслідування, винесення справедливого вироку суду щодо осіб, які вчинили умисні злочини, їх не обумовлюють, але виникають у зв'язку з ними і на їх основі у вигляді заздалегідь не обіцяного: приховування злочину чи особи, яка його вчинила, не надання допомоги правосуддю в частині розслідування та кримінального переслідування, не перешкоджання вчинюваного або вчиненого злочину, що в кінцевому підсумку перешкодить вирішенню завдань Кримінального кодексу [11, 16].

Н. С. Косякова вказує на положення стосовно юридичної природи причетності до злочину, що полягає у створенні несприятливих умов для розкриття злочину та визначення критеріїв, що дозволяють виявляти коло злочинів, причетність до яких доцільно переслідувати в кримінально-правовому порядку, — не тільки тяжкість основних злочинів, але і значимість об'єкта посягання (життя, фізичне і моральне здоров'я дітей), їх поширеність, складність розкриття, викриття винних. А також в своїй роботі вчена вказує на подвійну попереджувальну силу норм інституту причетності до злочину: з одного боку, усуваючи сприятливі умови для здійснення злочинної діяльності, вони спрямовані на створення безпечних умов життя членів суспільства, з іншого, — забезпечуючи невідворотність відповідальності за конкретні злочини, сприяють скороченню латентних деліктів, їх розкриття і викриття злочинців [12, 12].

Причетність до злочину визначається як діяння, що посягає на громадську безпеку і є передбаченим кримінальним законом, винним досконалим суспільно небезпечним діянням (дія або бездіяльність), пов'язаним з підготовкою до злочину, що відбувається або вчиненим злочином, але прямо не сприяє його підготовці та здійсненню, а отже не знаходиться в причинному зв'язку з злочинним результатом.

Н. П. Берестовий визначає причетність як діяльність особи, пов'язану з вчиненням іншою особою злочину, але не сприяючою його скоєнню і не перебуваючою з даним злочином в причинно-наслідковому зв'язку [13, 41].

Під причетністю до злочину А. В. Зарубін розуміє умисну діяльність, що перешкоджає застосуванню заходів кримінально-правового впливу за вчинення основного посягання при відсутності ознак співучасті в ньому. Суспільна небезпека причетності до злочину полягає в збільшенні можливості для ухилення особи, яка вчинила основне посягання, від застосування заходів кримінально-правового впливу за допомогою осіб, які не брали участь у його вчиненні. Причетність до злочину виникає у зв'язку з скоюваним або досконалим основним злочином або суспільно небезпечним діянням, що володіє ознаками злочину, вчиненим фізичною особою, яка не має ознак суб'єкта злочину. Криміналізація причетності до злочину пов'язана з прагненням держави спонукати громадян до виконання своїх громадянських обов'язків, до консолідації держави і суспільства, а також поліпшенню функціонування апарату правосуддя [14, 18].

В кримінально-правовій літературі радянського періоду відзначалось, що:

- причетна до злочину особа сама не приймає участі в його вчиненні;
- діяння причетних осіб не знаходиться в причинно-наслідковому зв'язку зі скоєним іншою особою злочином, не сприяє його вчиненню;
- діяння причетних осіб носять умисний, заздалегідь не обіцяний характер;
- ступінь суспільної небезпеки причетного діяння залежить від ступеня суспільної небезпеки головного злочину;
- причетність зберігає своє кримінально-правове значення не тільки щодо злочину, а й до об'єктивно-небезпечного діяння (діяння, вчинене неосудною особою чи малолітнім);
- незмінним об'єктом причетності являються інтереси правосуддя незалежно від суспільних відносин, на які посягає основний злочин [15, 15].

В більшості випадків основним об'єктом посягання при причетності до злочину являються інтереси правосуддя — відносини у сфері попередження і розкриття злочинів, незалежно від суспільних відносин, на які посягає основний злочин. В окремих випадках причетність до злочину має інший предмет посягання, а відносини правосуддя виступають додатковим об'єктом (наприклад, ст. 198 КК України, де основним об'єктом посягання виступають відносини у сфері власності). Суспільна небезпека причетності до злочину полягає в посяганні на суспільну потребу в здійсненні правосуддя над особою, яка вчинила основний злочин, а шкідливістю володіє як загроза, так і усунення можливості реалізації названої потреби. Спільними ознаками об'єктивної сторони загального складу причетності до злочину є:

1) діяння причетної особи простирається за межами моменту закінчення основного злочину, що виключає включення дії (бездіяльності) причетної особи в причинний зв'язок між діянням учасників основного злочину та його наслідками;

2) зв'язок між діянням причетної особи і основним злочином має зовнішні об'єктивні характеристики (крім суб'єктивних), що включаються до об'єктивної сторони складу будь-якого з видів причетності до злочину;

3) склади злочинів, що утворюють причетність до злочину, за конструкцією об'єктивної сторони є формальними [16, 17].

Усвідомлення особою, причетною до злочину, суспільної небезпеки свого діяння представляє процес, що включає два основних етапи:

1) усвідомлення, що те, до чого він «торкається» (тобто є причетним), має ступінь суспільної небезпеки, характерної для злочину;

2) усвідомлення суспільної небезпеки своїх причетних дій (бездіяльності) до основного злочину.

Для встановлення усвідомлення особою суспільної небезпеки основного діяння можуть бути використані наступні два критерії. По-перше, встановлений правозастосовувачем обсяг інформації про основний злочин, яким володіла причетна особа в момент вчинення свого діяння. По-друге, врахування індивідуальних професійних та інших знань, умінь і навичок причетної особи. У сукупності запропоновані індикатори дозволять визначити наявність або відсутність усвідомлення суспільної небезпеки основного злочину причетною особою.

Отже, можемо зробити висновок щодо самостійного існування причетності до злочину як окремого інституту кримінального права. Наведені погляди вчених дають можливість визначити, що діяльність, яка утворює причетність до вчинюваного іншою особою злочину, хоча і має певний зв'язок із таким злочином, але вона не є складовою частиною об'єктивної сторони цього злочину, причиннево не обумовлює його злочинний результат та не утворює єдності наміру особи, яка вчинила злочин, і особи, яка причетна до його вчинення. Водночас причетність не являється одним із видів співучасті у вчиненні злочину, а є самостійним діянням та вимагає окремої відповідальності.

Література

1. Энциклопедия уголовного права. Т. 6. Соучастие в преступлении / Изд. проф. Малинина. — С.Пб., 2007.
2. Козлов А. П. Понятие преступления / А. П. Козлов. — С.Пб.: Юрид. центр Пресс, 2004.
3. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Т. 1 / Н. С. Таганцев. — Тула, 2001.
4. Утевский Б. С. Соучастие по проекту Уголовного кодекса СССР // Труды первой научной сессии Всесоюзного института юридических наук. — М., 1940.
5. Мирошниченко Н. А. Прикосновенность к преступлению в уголовном праве Украины // Правове життя сучасної України: тези доп. Всеукр. наук. конф. «Правове життя сучасної України» / відп. ред. Ю. М. Оборотов; ОНЮА. — О.: Фенікс, 2008.
6. Пионтковский А. А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву / А. А. Пионтковский. — М., 1961.
7. Остапик Я. Развитие института причетности до злочину в кримінальному праві України // Вісник Львівського університету. Серія юридична. — 2002. — Вип. 37.

8. Гнетнев М. К. Кримінальна відповідальність за сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / М. К. Гнетнев. — Л., 2010.
9. Бажанов М. И. Уголовно-правовая охрана советского правосудия / М. И. Бажанов. — Х., 1986.
10. Лемешко О. Потурання злочину як різновид наступного (похідного) злочину // Вісник Академії правових наук України. — 1999. — № 3.
11. Пономаренко Е. В. Некоторые теоретические и законодательные проблемы прикосновенности к преступлению по уголовному праву Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Е. В. Пономаренко. — Саратов, 2007.
12. Косякова Н. С. Прикосновенность к преступлению по российскому уголовному праву. Становление, состояние и перспективы развития : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Н. С. Косякова. — М., 2001.
13. Берестовой Н. П. Соучастие в преступлении и особенности установления его признаков в условиях деятельности органов внутренних дел / Н. П. Берестовой. — М., 1990.
14. Зарубин А. В. Уголовно-правовое регулирование прикосновенности к преступлению : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. В. Зарубин. — Тюмень, 2004.
15. Трифонов В. Г. Заранее не обещанное укрывательство преступлений и несообщение о них как виды прикосновенности в преступлении : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. Г. Трифонов. — С.Пб., 2000.
16. Васильев А. А. Уголовно-правовая характеристика прикосновенности к преступлению : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. А. Васильев. — Екатеринбург, 2009.

Анотація

Пилявська Л. М. Визначення поняття причетності до злочину в теорії кримінального права. — Стаття.

Стаття присвячена розгляду поняття причетності до злочину, її характеристикам та основним ознакам. Проведено аналіз поглядів та визначень, наданих вченими стосовно правової природи явища причетності до злочину. Обґрунтовується самостійність інституту причетності в кримінальному праві.

Ключові слова: причетність до злочину, співучасть у злочині, суспільна небезпека діяння, кримінально-правовий інститут.

Аннотация

Пилявская Л. М. Определение понятия прикосновенности к преступлению в теории уголовного права. — Статья.

Статья посвящена рассмотрению понятия прикосновенности к преступлению, ее характеристикам и основным признакам. Проведен анализ взглядов и определений, предоставленных учеными относительно правовой природы явления прикосновенности к преступлению. Обосновывается самостоятельность института прикосновенности в уголовном праве.

Ключевые слова: прикосновенность к преступлению, соучастие в преступлении, общественная опасность деяния, уголовно-правовой институт.

Summary

Piliavska L. M. Determining a definition of implementation of a crime in the theory of Criminal Law. — Article.

The article is devoted to review of a definition of implementation of a crime, its characteristic and bases feature. It was analyzed scientists' views and definitions on legal nature of phenomenon of implementation of a crime. It is justified independence of implementation institution of a crime.

Keywords: implementation of a crime, criminal complicity, socially dangerous act, criminal legal institute.